

ski sat te izradio nacрте za pregradnju kneževa dvora u Zadru. Umirovljen je 1818.

Kao kartograf ostavio je dubok trag i bogat opus donoseći prikaze Dalmacije. Suautor je topografske karte Dalmacije (*Nuova carta topografica della provincia di Dalmazia: divisa ne suoi territori*, 1787) koja obuhvaća širi pojas morske obale od Nina do Boke kotorske s jadranskim otocima. Bila je to prva veća tiskana karta Dalmacije iz druge polovice XVIII. st. i smatrala se najboljom javnom i službenom kartom Dalmacije sve do pada Mletačke Republike. Izradio je topografsku kartu mletačke strane južnoga Velebita od Trstenice do izvora rijeke Zrmanje, topografske karte Nina, Solina (1808), plan Šibenika (1798). Objavio je djelo *Statistički zapisi o Dalmaciji* (*Memoria statistica sulla Dalmazia*, 1821) u kojem donosi topografski opis Dalmacije, stanje kopnenih i pomorskih putova, poljodjelstva, stočarstva, ribarstva, trgovine, običaje stanovništva, i dr.

LIT.: S. Grubišić: *Šibenik kroz stoljeća*. Šibenik, 1974., str. 123–126. — M. Slukan Altić: *Lujo Matutinović i njegovi kartografski uzori – između imperijalne kartografije i podaništva*. *Grada i prilozi za povijest Dalmacije*, 24(2012) 24, str. 391–418. — D. Bilić: *Sudbina kneževе palače u Šibeniku u pozno doba Mletačke republike*. *Peristil*, 56(2013) 1, str. 177–188.

zdravstvena arhitektura, građevine za ostvarivanje zdravstvene zaštite u najširem smislu, što obuhvaća liječenje (kurativu), dijagnostiku, medicinsku rehabilitaciju, preventivu i zdravstveni odgoj (zdravstveno prosvjeđivanje). Konceptija zdravstvenih zgrada, njihova namjena i uporaba izravno su uvjetovane stupnjem razvoja medicine te kulturnološkim i povijesno-zemljopisnim karakteristikama, gospodarskim mogućnostima i socijalnim položajem stanovništva nekog područja. Briga o zdravlju stara je koliko i ljudski rod. U povijesti svjetske medicine hrvatske su zemlje većinom imale posredničku ulogu. Tu su se dodirivale istočna i zapadna kultura, prolazila je granica između Zapadnoga i Istočnoga Rimskoga Carstva, islama i kršćanstva, istočne i rimske crkve te u tom svjetlu treba promatrati i razvoj zdravstva u Hrvatskoj.

Počeci i razvoj u doba antike

Na području današnje Hrvatske pronađeni su predmeti za teurgijske obrede liječenja i samoizlječenja još iz doba vučedolske kulture (3000–2500. pr. Kr.). Na području naseljenom Ilirima u predrimsko doba zabilježene su i antropološkom osteološkom analizom dokazane vrlo stručne kirurške intervencije na odstranjanju zuba, dijelova čeljusti i cista, što upućuje na djelovanje liječnika i prije dolaska rimske vlasti te kontakte s razvijenijim kulturnim sredinama, poput Grčke. Iz IV. st. pr. Kr. datira nalazište kaptaze termalne vode u Jamnici, a u III–II. st. pr. Kr. ilirsko pleme Jasi iskorištavalo je termalne izvore u okolici Daruvara.

Građenje namjenskih prostora za liječenje razvilo se u antičkoj Grčkoj, gdje je Hipokrat utemeljio znanstvenu medicinu uvodeći deduktivnu kauzalistiku. Liječnici su djelovali u iatrejima, prostorijama s krevetom za pregled bolesnika (κλίνη – *kline*, otud naziv klinika), dok se terapijska medicina obavljala u hramovima posvećenima bogu liječničkog umijeća Asklepiju. Asklepijevi su hramovi bili razvijeni u tri razine; na gornjoj i srednjoj nalazila su se svetišta, a na donjoj razini prostorije za hidrotterapiju, fizikalnu terapiju i liječenje lomova. Asklepije, u rimskoj mitologiji Eskulap, štovao se i u rimsko doba (Eskulapovi hramovi u *Naroni, Saloni, Poli*).

Više tragova o medicini na hrvatskim prostorima ostavili su Rimljani. Za zdravstveno zbrinjavanje na prostorima Rimskoga Carstva građeni su *eskulapiji, iatreji, taberne medice* i *valetudinariji*. Prve klasične bolnice – *valetudinariji* javljaju se u sklopu vojnih *castruma*. U sastavu vojnih reformi cara Augusta uvedeno je pravilo da svaki vojni logor mora imati bolnicu. U gradskim središtima postojale su i ambulante – *taberne medice*, gdje je zakonom bilo predviđeno liječenje građana, a najsiromašnijih besplatno. Rimljani su vodili računa o općem stanju zdravlja, svjesni činjenice da je važno sačuvati kondiciju i stanje tijela i organizma putem osobne higijene, zdrave prehrane, tjelovježbe. Stoga su mnogo polagali u razvoj infrastrukture (kanalizacija, dovod pitke vode do urbanih i ruralnih naselja), izgradnju termi koje su u gradovima bile raskošni objekti s centralnim grijanjem i parnim kupeljima (*Aquae Balissae, Aquae Iasae, Ad Fines, Salona, Pola, Nesactium, Siscia*). Tijekom vremena Rimljani su poboljšavali opći sustav zdravstva nizom zakonskih mjera. Na toj su se osnovi gradili vodovodi (*Spalatum, Siscia, Navalis, Aquae Iasae*), provodile melioracije zemljišta, propisno ukopavali mrtvi i dr. (→ antičko graditeljstvo)

ZAVOROVIĆ, Franjo, topografska karta Dalmacije *Nuova carta topografica della provincia di Dalmazia: divisa ne suoi territori*, 1787., Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zbirka zemljovida i atlasa (S-JZ-XVIII-22_01)

ZDRAVSTVENA
ARHITEKTURA,
Eskulapov hram u
Dioklecijanovoj palači, Split

Hospitali od srednjega vijeka do prvih bolnica

Tradiciju rimskih zdravstvenih ustanova od ranoga srednjeg vijeka nastavilo je Bizantsko Carstvo (→ rano-kršćansko i bizantsko graditeljstvo), kršćanska skrb o potrebitima duboko se ukorijenila diljem srednjovjekovne Europe, pa su se u okruženju ranoga kršćanstva razvijale preteče bolnica u današnjem smislu. Već za bizantske vladavine Dalmacijom postojali su hospitali, socijalno-karitativne i zdravstvene ustanove za zbrinjavanje siromašnih i bolesnih uređene po bizantskom uzoru kao crkve ili kapitularne dvorane. Prvi hospital osnovan je 559. u Zadru u kući gradskoga priora Bazilija. U XI. st. u Zadru je osnovan hospital sv. Martina, a u XIV–XVI. st. ondje je djelovalo desetak različitih hospitala, među kojima je najveći bio hospital sv. Marka na katedralnom trgu. Povećan je i pregrađen 1420. te je mogao primiti 50 osoba. Hospital sv. Petra na Bojišću kraj Benkovca osnovan je 1186. Prvi hospital u Zagrebu spominje se 1357., no postojao je još u XIII. st. U Zagrebu su u XV. st. postojali kaptolski hospital sv. Elizabete te gradečki sv. Marije i sv. Antuna. Hospital u Puli utemeljen je u XII. st., zatim još jedan 1357., u Poreču u XIII. st., u Splitu u XIV. st., na Rabu 1312., a u Rovinju 1475. U Du-

ZDRAVSTVENA
ARHITEKTURA,
Ljekarna Male braće u
franjevačkom samostanu iz
1317., Dubrovnik

brovniku je 1317. osnovana najstarija ljekarna na tlu Hrvatske, sačuvana do danas, Ljekarna Male braće u franjevačkom samostanu Male braće (→ Ljekarništvo; sv. 2). Također u Dubrovniku 1347. osnovan je hospital *Domus Christi*, a zatim još četiri manja: Budačičev, sv. Stjepana, sv. Jakoba i sv. Ivana. Hospital u Varaždinu spominje se u XV. st. U Šibeniku je hospital sv. Spasa otvoren 1403. te sv. Marije 1404., a u Rijeci hospital Svetog Duha 1441. Koprivnički je hospital smješten u tvrđavi djelovao 1502–1746. Tijekom vremena hospitali su prerasli u prave bolnice. Dubrovački hospital *Domus Christi* je odlukom Velikoga vijeća pregrađen 1540. te je u njemu osnovana javna bolnica; neprekidno je radila tri stoljeća do osnutka Pokrajinske bolnice na Boninovu 1887. Zbog pomorskih ratova u XVII. st. po nalogu mletačkoga Senata gradile su se vojne bolnice u Zadru (spominje se već 1505), Hvaru (1608), Splitu (1657). Tijekom XVIII. st. otvoreni su hospitali u Osijeku (1741), Požegi (1799) i dr. Hospitali i vojne bolnice u mnogim su našim gradovima pružali zdravstvenu skrb sve do izgradnje suvremenih bolnica u XIX. st.

Leprozoriji, lazareti, karantene u doba velikih pošasti

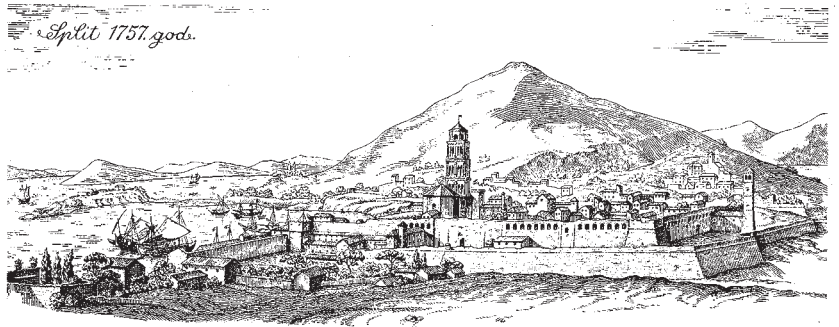
U doba križarskih ratova (XI–XIII. st.) lepra (guba) se proširila po cijeloj Europi te se spominje i u našim krajevima, posebice u dalmatinskim gradovima gdje su građene zgrade za izolaciju oboljelih (*leprozoriji*) izvan gradskih zidina. U Dubrovniku je osnovan prvi (1272), dok je 1306. osnovan jedan pred istočnim gradskim vratima (1463. premješten u veći prostor). Dubrovnik je također imao leprozorije u Konavlima (1430) i Stonu (1449), Trogir na Čiovu (1372), Split u podnožju sjeveroistočne strane Marjana (1332), Šibenik (1467). U XIV. st. osnovan je leprozorij Duha Svetoga u Zadru, koji je 1426. znatno proširen te je mogao primiti 200 bolesnika. Imao je 22 ćelije povezane u jedinstveni sklop. Za sjevernu Hrvatsku bili su značajni leprozoriji u Oborovu i Čazmi (XIII. st.) te sv. Petra u Zagrebu (1433). Posljednji leprozorij (*Gubava kuća*) podignut je 1905. u predjelu Pavlovača kraj Metkovića u doba kada lepra više nije bila prioritetna opasnost za domaće stanovništvo. Djelovao je do 1925. kada je zbog maloga broja oboljelih bio zatvoren, a ostatak bolesnika prebačen u Sarajevo.

Kako se pobol od lepre tijekom XV. st. smanjivao, te su ustanove zatvarane ili pretvarane u *lazarete* za izolaciju kužnih i sifilitičnih bolesnika, ili samo za karantenu. Lazareti su se podizali duž cijele naše obale. Organizirana obrana od epidemije kuge u Dubrovniku počela je 1377., kada je uvedena obvezna izolacija robe, životinja i ljudi koji su pristizali iz zaraženih područja. Odredba je nalagala da svi putnici iz kužnih krajeva trebaju provesti mjesec dana u karanteni, u Cavtatu ili na otoku Mrkanu, što se smatra prvom karantenskom odredbom u

svijetu. Poslije su na popis karantenskih otoka dodani i Bobara, Supetar i Mljet, a 1430-ih započela je organizacija izgradnje lazareta (Danče 1457., Lokrum 1635., Ploče 1642). Odlukom je odlučeno da se u karanteni (francuski *quarantaine*: četrdesetak) boravi 40 dana. Odluka o zabrani ulaska u Dubrovnik odnosila se i na domaće i na strance, a nitko od Dubrovčana nije mogao dolaziti na otoke, donositi zatvorenima hranu niti posjećivati ih. Početkom XV. st. izgrađen je lazaret u Šibeniku (srušen 1925), u Tisnom 1654., dok je u Rijeci djelovao 1722–25 (prenamijenjen u XX. st.). Prvi lazaret u Zadru nalazio se na otočiću sv. Klimenta u uvali Bregdetti u zadarskoj četvrti Arbanasi; pretpostavlja se da je sagrađen tijekom najveće epidemije kuge sredinom XIV. st. Drugi lazaret u Zadru podignut je 1465. kraj crkve sv. Ivana Evanđelista, izvan grada. Treći, lazaret sv. Luke u zadarskom predgrađu Petrići iznad Brodarice spominje se 1567. i 1604. U doba kuge 1630. otvoren je lazaret na otočiću Ošljaku te je dugo vremena otočić nosio ime Lazaret. Kao lazaret služio je i franjevački samostan na otoku Galovcu. Tijekom tri stoljeća Zadar je sukcesivno podigao osam lazareta za kugu, od kojih su neki služili za izolaciju bolesnika, a drugi za karantenu trgovaca koji su dolazili brodovima iz zaraženih krajeva. Splitski lazaret građen je u više faza. Prva faza gradnje završena je 1590., dok je službeno otvoren 1592; u XVII. st. dograđivan je u dva navrata, čime je postao jednim od najopremljenijih onodobnih europskih lazareta. Provodio je svoju namjenu do kraja XVIII. st., oštećen je u savezničkom bombardiranju Splita 1943. te je 1945. donešena odluka o njegovu rušenju.

Sanitarni kordoni XVIII. st. – kontumci, rašteli, čardaci, stražarnice

U doba prodora Osmanlija na europska područja, usprkos razmjerno visokim sanitarnim standardima u vidu izgradnje kupališta (hamam) i vodovoda (→ islamsko graditeljstvo), ta su područja bila izvorišta zaraza. Epidemija kuge koja je u XVIII. st. zahvatila čitavu Habsburšku Monarhiju potaknula je kralja Josipa I. da osnuje Dvorsko zdravstveno vijeće (1710–11). Time je započela organizacija sanitarnoga kordona, koji je fizički trebao odijeliti zaražena područja od nezaraženih. Prva linija sanitarnoga kordona bila je državna granica Osmanskoga Carstva i Habsburške Monarhije. Tako je Vojna krajina, kao zasebna vojno-obrambena institucija od XVI. st., ujedno postala i brana od epidemija koje su harale Osmanskim Carstvom. Kao mjera preventivne zaštite u prvoj polovici XVIII. st. osnovane su regionalne sanitarne komisije u Osijeku i Karlovcu; nakon što je 1756. osnovana sanitarna komisija u Banskjoj Hrvatskoj, stvorena je mreža hrvatskih sanitarnih komisija od Zemuna do Senja. Ujedno su se oko 1740. počele javljati prve granične kontrolne sanitarne stanice i mjesta – *kontumci* u kojima se provodila izolacija osoba, pohranjivala

roba i obavljala njezina dezinfekcija, *rašteli* u kojima se trgovalo dezinficiranom robom bez izravnog doticaja prodavatelja i prodavača uz posredovanje nadzornika (dezinfektora) i *čardaci* (stražarnice) kao mjesta nadzora prometa. Svaka od komisija bila je zadužena za kontrolu kontumaca na području svoje jurisdikcije: Karlovačka komisija nadgledala je rad kontumaca u Slunju i Radanovcu, Zagrebačka je pod svojom jurisdikcijom imala kontumac u Kostajnici, a Slavonska komisija nadgledala je čak četiri kontumca – Staru Gradišku, Brod, Mitrovicu i Zemun. Godine 1770. najveći kontumci bili su u Kostajnici, Brodu, Zemunu i Slunju, a najprometniji rašteli Zavalje i Maljevac. U kontumcima su se u doba kuge i kolere ljudi, roba i stoka, ovisno o stupnju zaraze, zadržavali 10, 21 ili 42 dana. U ra-

ZDRAVSTVENA ARHITEKTURA, lazareti u Splitu na razglednici iz 1757 (*gore*)

Lazareti u Dubrovniku (*dolje*)

ZDRAVSTVENA ARHITEKTURA, Bolnica milosrdne braće (poslije Zakladna bolnica) na Harmici iz 1804., Zagreb

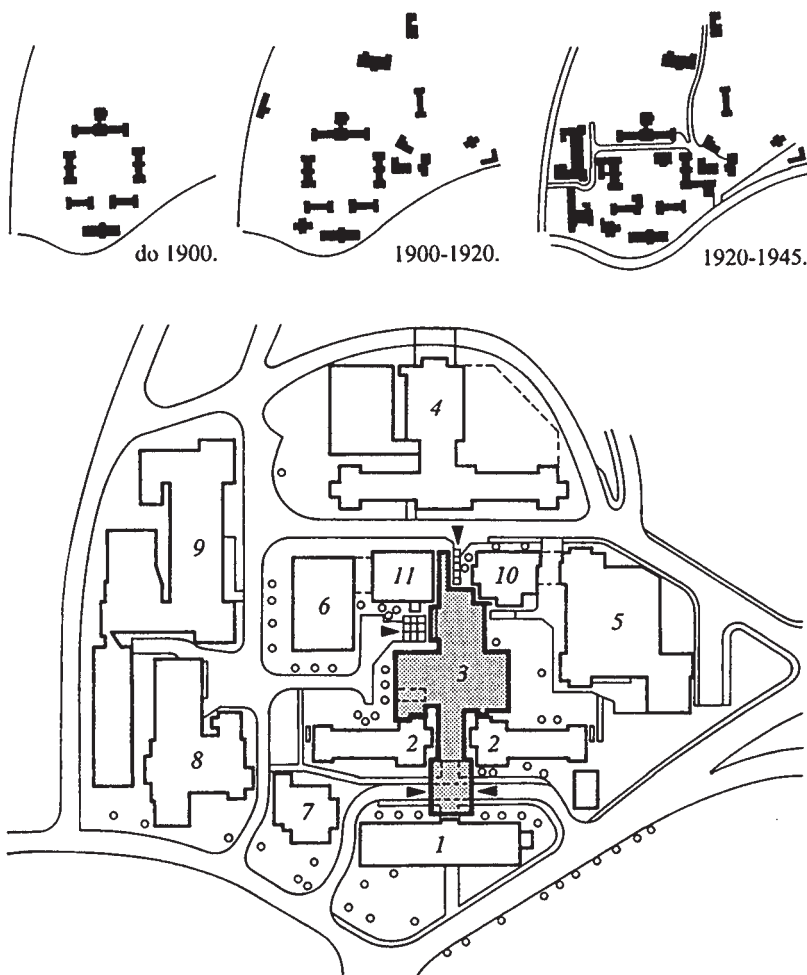

štelima se raskuživalo s pomoću dima, pranja u octu ili izlaganjem svježem zraku.

U mletačkoj Dalmaciji obrana od kuge karantenom u lazaretima bila je uspješna dok je granica s Osmanskim Carstvom bila u neposrednoj blizini gradskih zidina, tako da je cesta s osmanskoga teritorija izravno vodila u lazaret (Dubrovnik) ili je prilaz s osmanskoga teritorija bio kratak i bilo ga je lako osigurati (Split). No nakon pomicanja granice u unutrašnjost u drugoj polovici XVII. st. i početkom XVIII. st., kako bi se spriječilo prenošenje kuge u Dalmaciju trgovinom iz Bosne i Hercegovine, Mlečani su bili primorani uspostaviti zaštitni sanitarni kordon, koji se protezao do granice s Dubrovačkom Republikom kraj Kleka i Neuma. Kordon se sastojao od niza gusto poredanih stražarnica. Portkraj mletačke vladavine na istočnoj obali Jadrana (1796) bilo je ukupno 297 stražarnica raspoređenih u pet područja: kninsko (74), imotsko (69), sinjsko (65), vrgoračko (41) i neretvansko (48). Mletački zdravstveni kordon zadržali su i Habsburgovci, nakon što su preuzeli upravu nad Dalmacijom. Kordon je produljen na teritorij bivše Dubrovačke Republike i Kotora, odnosno tzv. Mletačke Albanije. Reorganiziran je 1820–21. te raspoređen na 505 stražarskih položaja razdijeljenih u četiri okruga – zadarski, splitski, dubrovački i kotorski.

ZDRAVSTVENA ARHITEKTURA, razvojne faze središnjega dijela Bolnice Dr. Mladen Stojanović (danas KBC Sestre milosrdnice) u Zagrebu:

1. uprava; 2. interna medicina;
3. novogradnja interne medicine; 4. kirurgija;
5. nastavni dio, kuhinja;
6. endokrinologija, središnji biokemijski laboratorij;
7. kapelica; 8. očna klinika, dermatologija;
9. ginekologija, urologija, pedijatrija, otorinolaringologija;
10. radiologija;
11. tomografija

Razvoj bolnica i zdravstvenih zgrada od početka XIX. st. do kraja I. svj. rata

Tijekom XIX. st. mijenjali su se nazori o karanteni i raskužbi pa su karantensko-lazaretske institucije gubile značaj, a počele su se graditi bolničke zgrade utemeljene na suvremenim medicinskim spoznajama. Na našem području neki su stari hospitali pretvoreni u bolnice, dok su neke dotadašnje vojne bolnice pretvorene u civilne. Nove bolnice i sanatoriji gradili su se na rubnim dijelovima gradova radi čistog zraka i mirnog okoliša. Postupno se uvodilo razdvajanje bolesnika prema prirodi bolesti, što je dovelo do koncepta paviljonskih bolnica. Do kraja stoljeća većina naših većih gradova imala je bolnicu namijenjenu građanstvu, a mnoge od njih i danas predstavljaju jezgru postojećih suvremenih bolničkih kompleksa.

U Zagrebu je u bivšem jezuitskom vrtu na Harmici (ugao današnje Gajeve ulice, Illice i Jelačićeva trga) 1794–1804. izgrađena Bolnica milosrdne braće (od 1918. Zakladna bolnica); 1831. dograđen joj je drugi kat pa je postala najveća bolnica u Hrvatskoj. Njezini su psihijatrijski pacijenti 1879. premješteni u novoosnovani Zavod za umobolne u Stenjevcu (od 2011. Klinika za psihijatriju Vrapče), bolnicu paviljonskoga tipa izgrađenu prema projektu → Kune Waidmanna; depandansa te bolnice u Jankomiru osamostalila se 1958 (danas Klinika za psihijatriju Sveti Ivan). Zgrade na Harmici srušene su 1931., kada je na njihovu mjestu počeo nicati poslovno-stambeni Zakladni blok, a veći dio bolnice preseljen je u prostore tadašnje Ortopedske bolnice na Svetom Duhu (izgrađena 1918; danas Klinička bolnica Sveti Duh). Prema projektu Ludwiga von Zettla izgrađena je 1856. na tadašnjem sajmištu Opća zemaljska bolnica (danas zgrada Rektorata i Pravnoga fakulteta na Trgu Republike Hrvatske), koja je trebala postati središnjom hrvatskom bolnicom, no osnovnoj je svrsi poslužila samo nakratko (1866–70). Od 1861. u prenamijenjenoj zgradi vojarne u Vlaškoj ulici iz 1833. graditelja Antuna Stiedla djelovala je vojna bolnica (osnovana 1731. u Novoj Vesi). Bolnica Sestara milosrdnica osnovana je 1846., a od 1894. djeluje u novoizgrađenom kompleksu zgrada paviljonskoga tipa u Vinogradskoj ulici (K. Waidmann), kao tada najveća i najsuvremenija bolnica u ovome dijelu Europe. Bolnica za kužne bolesti na Zelenom brijegu u Zagrebu (danas Klinika za infektivne bolesti Dr. Fran Mihaljević) izgrađena je 1893.

U Splitu je Civilna bolnica sv. Lazara sagrađena 1794. prema projektu splitskog graditelja Petra Kurira unutar sjevernoga gradskog bastiona Corner, a proširena je prema projektu Josipa Sladea 1872 (danas Galerija umjetnina Split). U Dalmaciji su u drugoj polovici XIX. st. suvremene bolničke zgrade izgrađene prema projektima K. Waidmanna: Zemaljska bolnica u Šibeniku (1883; osnovana 1807),

ZDRAVSTVENA ARHITEKTURA – 1. Kuno Waidmann, Klinika za psihijatriju Vrapče iz 1879., Zagreb, *foto: D. Tomaš / CROPIX*; 2. Viktor Damaševski, Mornarička bolnica iz 1861., Pula, *foto: D. Marušić / CROPIX*; 3. Vincenzo Paradowski von Korab, Mornarička akademija iz 1857., Rijeka; 4. Klinička bolnica Sveti Duh iz 1918., Zagreb; 5. Ignjat Fischer, Dionis Sunko, prijemna zgrada Zemaljske bolnice (poslije Anatomski zavod Medicinskoga fakulteta) iz 1908–10., Zagreb; 6. Toplice Lipik – Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju, *foto: V. Kos / CROPIX*; 7. Juraj Denzler, Mladen Kauzlarić, Škola narodnoga zdravlja u Rockefellerovoj ulici iz 1925., Zagreb, fototeka kulturne baštine – Ministarstvo kulture i medija (FKB-185), *foto: V. Horvat*; 8. Ignjat Fischer, Merkur sanatorij za interne bolesti (danas Klinička bolnica Merkur) u Zajčevoj ulici 19 iz 1930., Zagreb

ZDRAVSTVENA ARHITEKTURA,

Ignjat Fischer, Zemaljsko
rodilište i primaljsko učilište
(danas Klinika za ženske
bolesti i porode) u Petrovoj
ulici 13 iz 1920., Zagreb,
DAZG, Zbirka Ulčnik Ivan,
ekultura.hr

Zadru (1886; osnovana 1804) i u Dubrovniku na Boninovu (1887; danas Sveučilište u Dubrovniku).

Bolnica Sv. Duha u Rijeci korijene vuče iz istoimenoga srednjovjekovnoga hospitala iz 1572., a 1835. smještena je u novu zgradu do 1932–33., kada je preseljena u zgradu bivše Mornaričke akademije. U Istri je osnovana vojna bolnica u Vodnjaju 1805., koja je djelovala do osnutka Mornaričke bolnice u Puli 1861. U Puli je na tradiciji hospitala koji je djelovao gotovo 400 godina tijekom vremena utemeljena i civilna gradska bolnica, koja je 1875. smještena u novoizgrađene prostore, a 1896. izgrađena je nova Gradska bolnica kao paviljonski bolnički kompleks na brdu Sv. Mihovila. U Vodnjaju je od 1888. djelovala i Zakladna bolnica Cecon (danas Centar za rehabilitaciju). Lječilišna bolnica u Rovinju, osnovana je 1886–88. kao klimatsko morsko lječilište (danas Bolnica za ortopedijsku kirurgiju i rehabilitaciju Primarius dr. Martin Horvat).

U Hrvatskoj i Slavoniji djelovale su potkraj XIX. st. 33 bolnice s 2939 kreveta, uglavnom u novoizgrađenim zgradama. Osim već spomenutih, bile su to zemaljske bolnice u Osijeku (1874; među najvećima i najsuvremenijima na našim područjima) i Pakracu (1896; osnovana 1760-ih u bivšem dvorcu baruna Trenka kao bolnica za stidne i kužne bolesti), gradske javne bolnice u Karlovcu na Dubovcu (1845; drugi kat dograđen 1884), Koprivnici (1875; osnovana 1869. iz dotadašnjeg hospitala, danas Dom zdravlja), Sisku (1896, graditelj Andrija Colussi), Varaždinu (1898; osnovana 1859., od 1866. javna opća bolnica), Slavanskom Brodu (1898), Vinkovcima (1857; osnovana 1831., danas Dom zdravlja), županijske bolnice u Petrinji (1789., izvorno vojna i civilna, danas Dom za odrasle osobe), Bjelovaru (1845; isprva vojna bolnica), Novoj Gradiški (1842; isprva pukovnijska bolnica), Ogulinu (1847; danas Dom zdravlja), Gospiću (1858), Glini (1874., nastala preuređenjem triju vojno-krajiških zgrada) i Dugoj Resi (1896; danas Specijalna bolnica za produženo

liječenje), općinske bolnice u Vukovaru (1857; djeluje do 1924) i Velikoj Gorici (1896; danas Centar za odgoj i obrazovanje), privatne bolnice bez prava javnosti u Novom Marofu, Virovitici, Daruvaru, Belišću, Vrbanji, Đakovu, i dr.

Početak XX. st. uređene su ili novoizgrađene zgrade bolnice u Virovitici (1902; osnovana 1841) te Sanatorij dr. Jakše Račića u Splitu (1904). U istom je razdoblju u području zdravstvene arhitekture značajan opus → Ignjata Fischera, prema čijim su nacrtima u Zagrebu izgrađeni Sanatorij dr. Roka Jokovića u Klaićevoj (1908–09; danas Klinika za dječje bolesti) kao ključno djelo hrvatske secesije, Zemaljsko rodilište u Petrovoj ulici (1920; osnovano 1877) te prijamna zgrada nerealizirane Zemaljske bolnice na Šalati (1908–10., s D. Sunkom; prenamijenjena u plemićki konvikt 1913., te anatomske zavode Medicinskoga fakulteta 1919). U Zagrebu je od 1909. djelovao sanatorij Brestovac za liječenje tuberkuloznih na Medvednici (s radom je prestao 1968) te od 1911. Domobranska bolnica na Kunišćaku, dok je početkom I. svj. rata u zgradi Obrtne škole na Kazališnom trgu 1914. otvorena Bolnica Crvenoga križa kao najopremljenija bolnica u Zagrebu (od 1916. u prostorima gradske građanske škole, 1918. preseljena kao Ortopedska bolnica u nedovršene zgrade gradske ubožnice na Sv. Duhu).

Kupališta i lječilišta kao mjesta održavanja i podizanja zdravlja te rehabilitacije poznata su još iz rimskoga doba. Od kraja XVIII. st. i osobito u XIX. st. ta su mjesta prerasla u jaka zdravstvena i turistička odredišta. U Daruvarskim toplicama najstarija je Antunova kupka iz 1772., kada je i u Krapinskim Toplicama izgrađena prva kupelj – Dubrava, u Stubičkim Toplicama izgrađena je 1811. kupališna zgrada s bazenom – Maksimilijanova kupelj, moderno kupališno lječilište u Varaždinskim Toplicama djeluje od 1820., a u toplicama Lipik sredinom XIX. st. podignute su prve lječilišne zgrade. Od kraja XIX. st., osim toplica koje su se u to doba obnavljale i dograđivale, razvijala su se i morska kupališta zasnovana na talasoterapiji (Crikvenica, Novi Vinodolski, Kraljevica, Rab, Hvar, Dubrovnik, Lapad, Veli Lošinj, Opatija), te dječja klimatska lječilišta u Crikvenici i Makarskoj; jedno-sumporna kupališta podignuta su u Splitu (1903) i Mokošici (1905). Godine 1905. otvoreno je novo i hidroterapeutsko i elektroterapeutsko kupalište u Samoboru (osnovano 1889). Kneippovo lječilište osnovano je u Krapini 1903. te je djelovalo do 1930., kada je otvorena školska poliklinika.

Doba međuraća

Još potkraj XIX. st. i početkom XX. st. nagli razvoj medicine potaknuo je nove prostorne koncepcije bolnica, s tehnološkim blokom koji udodljuje prostorno koncentrirane dijagnostičke i terapijske sadržaje te dugačkim hodnicima i trijemovima koji povezuju pojedine bolničke odjele i zgrade dotadaš-

njih bolnica paviljonskoga tipa. Posljedica toga bile su nepreglednost i nefunkcionalnost bolničkih kompleksa, pa su se 1920-ih i 1930-ih u svijetu razvijali novi tipovi bolničkih zgrada kojima su se nastojali ukloniti nedostaci: monoblok (jedinствена slobodnostojeća zgrada) i poliblok (više blokova povezanih u cjelinu). Takve tendencije u razdoblju međuraća bile su realizirane i u Hrvatskoj.

Nakon osnutka Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (1918) trebalo je urediti sanitet jer je zemlja bila opustošena, a bolesti je bilo mnogo. Broj liječnika bio je malen, a broj bolnica i ostalih zdravstvenih ustanova nije mogao zadovoljiti potrebe porača. Važne je promjene u organizaciji zdravstva uveo Andrija Štampar, koji je 1919. imenovan načelnikom Ministarstva narodnoga zdravlja. Proveo je temeljitu reformu zdravstva, polazeći od socijalno-medicinskih načela organizacije zdravstvene službe; prvi u svijetu osmislio je institucionalni oblik primarne zdravstvene zaštite te je bio jedan od osnivača Svjetske zdravstvene organizacije (1948). Njegovom zaslugom bili su utemeljeni higijenski zavodi u Zagrebu i Splitu kao stožerne ustanove sustava, četiri doma narodnoga zdravlja (na području kotara provodili su zdravstveno prosvjeđivanje, zaštitu trudnica i djece, unapređivali higijenske uvjete života, te samo djelomično liječili bolesnike) te 12 zdravstvenih stanica, 21 školska poliklinika, tri dispanzera za dojenčad, 11 dispanzera za tuberkulozne, 18 antiveneričnih ambulanti, 11 ambulanti za trahom, 32 antimalarične stanice, pet oporavilišta i lječilišta, 15 narodnih kupališta, devet bakterioloških i epidemioloških zavoda. Štampar je također utemeljio sestinstvo kao struku te pokrenuo niz aktivnosti za njezino unapređenje; škola za sestre pomoćnice osnovana je 1921. u Zagrebu.

Među tim je ustanovama središnji bio Higijenski zavod sa Školom narodnog zdravlja (danas Hrvatski zavod za javno zdravstvo) osnovan 1926. u Zagrebu objedinjenjem Kraljevskog zemaljskog zavoda za proizvodnju cjepiva proti boginjama i Bolnice za kužne bolesti, Kraljevskog zemaljskog bakteriološko-higijenskog zavoda, Pasteurovog zavoda te Instituta za socijalnu medicinu. Novu zgradu Higijenskoga zavoda projektirali su → Juraj Denzler i → Mladen Kauzarić (1925).

U razdoblju međuraća mnogi su se hrvatski arhitekti istaknuli projektima zdravstvenih zgrada. Tako je → Egon Steinmann projektirao Ortopedsku i Zubnu kliniku Medicinskoga fakulteta u Zagrebu na Šalati (1928; danas Klinika za ortopediju KBC-a Zagreb), → Zlatko Neumann kirurški i gospodarski paviljon Banovinske bolnice u Novoj Gradiški (1929. i 1930), → Lavoslav Horvat Banovinsku bolnicu u Splitu (idejni projekt 1930; realiziran samo kirurški paviljon 1936–40., danas dio KBC-a Split u Spinčićevoj 1 na Firulama), Neurološki odjel Banovinske bolnice u Šibeniku (1932–34), Banovinsku bolnicu u Bio-

gradu na Moru (1932–34; poslije Bolnica za tuberkulozu i zglobova, danas Specijalna bolnica za ortopediju), → Marijan Haberle i → Hinko Bauer 1938. Željezničarsku bolnicu (danas Klinika za plućne bolesti) na Jordanovcu, → Vlado Antolić Gradsku ambulantu u Hirčevoj ulici u Zagrebu (1936), → Zoja Dumengjić paviljon Bolnice za zarazne bolesti u Zagrebu (1934), paviljone za tuberkulozu (1936) i za zarazne bolesti (1938) Opće bolnice u Varaždinu, dječje oporavilište u Šumetlici – Strmcu kraj Nove Gradiške (1936–40., sa S. Dumengjićem; danas Specijalna bolnica za psihijatriju i palijativnu skrb), Školu sestara pomoćnica i internat na Mlinarskoj cesti u Zagrebu (1938–41), Zavod za proizvodnju lijekova u Kalinovici kraj Zagreba (1939–45., sa S. Dumengjićem), → Bela Auer zgrade okružnih ureda za osiguranje radnika, tj. domove zdravlja u Dubrovniku (1938), Osijeku (1939., sa Z. Vrkljanom), i dr. U istom je razdoblju otvoren Merkurov sanatorij za interne bolesti na Florijanskom putu u Zagrebu (1930; danas KB Merkur u Zajčevoj) te

ZDRAVSTVENA ARHITEKTURA, Stanko Kliska, Klinički bolnički centar Rijeka na Sušaku iz 1934.

ZDRAVSTVENA ARHITEKTURA, Zoja Dumengjić, glavna zgrada opće bolnice (danas Klinički bolnički centar Split) na Firulama iz 1954–76., Split
foto: D. Perajica

ZDRAVSTVENA
ARHITEKTURA,
Stanko Kliska, Antun
Ulrich, Franjo Gabrić, Ivo
Juranović, Zakladna bolnica
Rebro (danas Klinički
bolnički centar Zagreb)
u Kišpatičevoj ulici 12
iz 1941., Zagreb
foto: D. Pongračić / CROPIX

Škola za zdravstvene pomoćnike (1931., danas Zdravstveno učilište Zagreb u Medvedgradskoj).

Ipak, međuratno je razdoblje u povijesti zdravstva i zdravstvene arhitekture obilježeno velikim projektom izgradnje nove Zakladne bolnice u Zagrebu. Nakon rušenja stare zgrade na Jelačićevu trgu 1931., provedenoga međunarodnog natječaja za izgradnju nove Zakladne bolnice na Šalati i propalih pregovora s Medicinskim fakultetom, odlučeno je da se nova bolnica izgradi na Rebru. Novu zgradu projektirao je → Stanko Kliska (1934–41., s A. Ulrichom, F. Gabrićem i I. Juranovićem; danas KBC Zagreb). Zbog ratnih teškoća nova je Zakladna bolnica otvorena tek 1942. Bolnica na Rebru izgrađena je prema tipološkom suvremenom obliku monobloka, ali je izostalo ujedinjavanje polikliničko-dijagnostičkih sadržaja. Uz bolnicu na Rebru, S. Kliska projektirao je i Dom Crvenoga križa u Ulici Crvenoga križa u Zagrebu (1936–37. i 1939–40), banovinske bolnice u Požegi (1930–36., danas Opća županijska bolnica), Sisku (1931–35., danas Opća bolnica Dr. Ivo Pedišić) i Glini (1931–35) te na Sušaku (1931–34., danas u sastavu KBC-a Rijeka), masivnu građevinu u stilu strogoga funkcionalizma s krovnom terasom i karakterističnom T-tlocrta.

Tijekom II. svj. rata svi su odjeli u Zakladnoj bolnici i mnogim drugim bolnicama bili prilagođeni prihvatu ranjenika. Partizanski je pokret organizirao više nepokretnih i pokretnih bolnica. Među njima je najpoznatija partizanska bolnica na Petrovoj gori osnovana 1941., otkrivena i spaljena 1942., nakon čega je na području Pišin gaj počela izgradnja Centralne partizanske bolnice, uz koju je izgrađeno 12 zemunica za sklanjanje ranjenih i bolesnih u slučaju novih napada. Konačni oblik dobila je 1944., kada je obuhvaćala više od 30 objekata, a osim kirurškog odjela postojao je i stomatološki. Potkraj rata Zakladna bolnica na Rebru potpala je

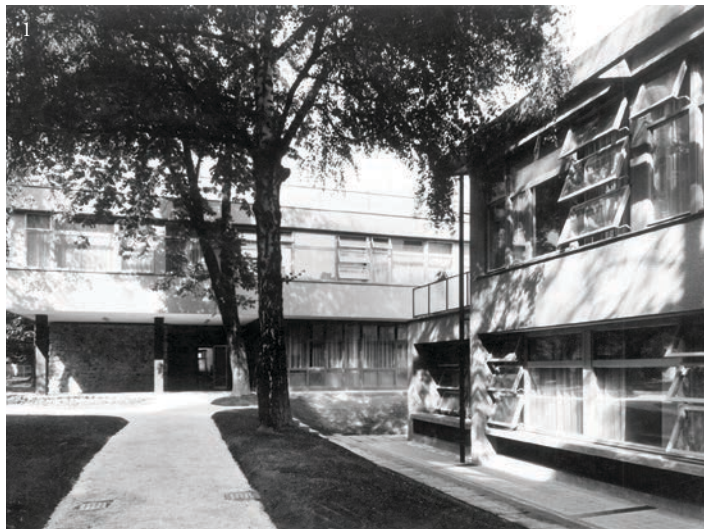
pod vojnomedicinske ustanove JNA, nedugo potom dobila je status civilne bolnice i priključila se 1946. Medicinskom fakultetu u Zagrebu (samostalna je od 1963).

Razdoblje nakon II. svj. rata

Poslije II. svj. rata osposobljavale su se postojeće zdravstvene ustanove, pretežno bolnice. Dom zdravlja postao je organizacijski i građevni oblik za primarnu, djelomice i sekundarnu zdravstvenu zaštitu, a za primarnu i sekundarnu prevenciju osnovana je mreža sanitarno-epidemioloških stanica. Pojedine djelatnosti, osim opće medicine, formirale su se na osnovi dispanzerskoga tipa. U većim gradovima osnivale su se poliklinike, u kotarskim središtima zdravstvene stanice, a u većim radnim organizacijama industrijske ambulante, dok se u lječilištima provodila preventivna zdravstvena zaštita i specijalistička konzilijarna i bolnička rehabilitacija.

Za projektiranje zdravstvenih zgrada osnivani su specijalizirani projektantski uredi ili su se specijalizirali postojeći – AB 54, APB Dumengjić, APZ Plan, Zoinvest, Zavod za arhitekturu Arhitektonškoga fakulteta i dr. Velik broj projekata odnosi se na rekonstrukcije postojećih bolničkih zgrada, izgradnju novih paviljona unutar bolničkih kompleksa s ciljem da se, u skladu s tadašnjim svjetskim trendovima, velike paviljonske bolnice pretvore u monoblokovske bolnice. U projektima novih bolnica je od 1980-ih prisutan novi tehnološki pristup – klimatizirani, duboki prostori bez prirodnoga svjetla. Najčešći je koncept i dalje monoblok, u kojem se u donjem, širokom dijelu građevine smještaju polikliničko-dijagnostičko-terapijski sadržaji, a iznad su smješteni stacionarni blokovi.

I u tom je razdoblju nastavljen niz zapaženih ostvarenja hrvatske arhitekture zdravstvenih zgrada koje su projektirali eminentni arhitekti. Etablirana Z. Dumengjić nastavila je svoj opus projektima izgradnje ili dogradnje Bolnice za tuberkulozu kosti i zglobova u Biogradu na Moru (1946) i za tuberkulozu pluća u Novom Marofu (1948), Dječjeg odmarašta Vladimir Nazor u Crikvenici (1948; danas Hostel Stoimena), opće bolnice na Firulama u Splitu (1954–76) i u Ogulinu (1975), zgrada medicinskih centara u Sisku (1953), Koprivnici (1960., 1975) i Karlovcu (1961–77), domova zdravlja u zagrebačkim općinama Črnomerec na Prilazu baruna Filipovića (1953), Trnje u Krugama (1953) i Medveščak u Laginjinoj (1962) te u Pločama, Kutini (1953) i Omišu (1958), Zavoda za rehabilitaciju u Božidarevićevoj 11 (1953), dijela kompleksa Zavoda za zaštitu zdravlja grada Zagreba na Mirogojskoj cesti 16 (1954; danas Nastavni zavod za javno zdravstvo Dr. Andrija Štampar), Centra za ginekološki karcinom u Petrovoj 13 (1962) u Zagrebu, Medicinskoga centra i tuberkuloznog paviljona (1961–69; danas Opća bolnica Karlovac) te Srednje medicinske škole (1975) u Karlovcu.

ZDRAVSTVENA ARHITEKTURA – 1. Vladimir Turina, Centar za zaštitu majke i djeteta (danas Klinika za dječje bolesti) u Klaićevoj ulici 16 iz 1957., Zagreb, *foto: M. Szabo*; 2. Zoja Dumengijić, Dom zdravlja u Laginjinoj ulici 16 iz 1962., Zagreb; 3. Mladen Vodička, bolnica Maternite iz 1983., Osijek; 4. Dražen Juračić, Branko Kincl, Dom zdravlja u Runjaninovoj ulici 4 iz 1988., Zagreb; 5. Biokovka, specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Makarska iz 1961., *foto: I. Ravlić / CROPIX*; 6. Štefan Kacin, Radisav Popović, Jurij Princes, Bogdan Spindler, nova Vojna bolnica (danas Klinička bolnica Dubrava) iz 1988., Zagreb, *foto: D. Pongračić / CROPIX*; 7. Jurij Princes, Štefan Kacin i Bogdan Spindler, Sveučilišna bolnica u Blatu, Zagreb, *foto: B. Konjević / CROPIX*

ZDRAVSTVENA
ARHITEKTURA,
Antun Ulrich, Vojna bolnica
(danas Klinički bolnički
centar Split – Križine) iz
1958–65., Split
foto: V. Dugandžić / CROPIX

Stanko Kliska se nakon II. svj. rata potpuno posvetio arhitekturi zdravstvenih zgrada, te je izvan Hrvatske realizirao zgradu Instituta Medicinskoga fakulteta (1946–47) i kirurški odjel kliničke bolnice u Skoplju (1948), Sanatorij Predsjedništva vlade u Beogradu (1947–49., 1955. adaptiran u bolnicu za dječju paralizu), bolnicu za dječju tuberkulozu kostiju u Kalištima na Ohridskom jezeru (1953–55), opće bolnice u Zenici (1954–59) i Tuzli (1956–62), i dr.

Arhitekt → Vladimir Turina autor je antologijske realizacije projekta Centra za zaštitu majke i djeteta u Klaićevoj 16 u Zagrebu (1956–57; danas u sastavu Klinike za dječje bolesti), Peroslav Ilijić projektirao je Zavod za zaštitu zdravlja grada Zagreba (1956) i Kirurški odjel Bolnice Dr. Mladen Stojanović (1956–57; danas KBC Sestre milosrdnice), Z. Neumann TBC paviljon iste bolnice (1957), → Antun Ulrich Vojnu bolnicu u Splitu (1958–65; danas KBC Split – Križine), → Ivo Geršić paviljone za liječenje tuberkuloze u sklopu bolnica u Novom Marofu (1949) i Šumetlici kraj Nove Gradiške

ZDRAVSTVENA
ARHITEKTURA,
Josip Brezac, nova zgrada
Opće bolnice Pula iz 2000.
foto: G. Šebelić / CROPIX

(1951–56), polikliniku, kirurški i zarazni odjel, onkološki dispanzer, ekonomski blok i energetsku centralu bolnice u Slavovskom Brodu (1961–74), medicinske centre u Vinkovcima (1958–70., sa Ž. Žlofom) i Petrinji (1965., s F. Bihler), kirurški, ginekološki i patološki odjel i središnji laboratorij bolnice u Varaždinu (1965–78., s F. Bihler), zarazni i interni odjel Medicinskoga centra u Sisku (1972), dogradnju Središnjega instituta za tumore (1970., sa Ž. Žlofom; danas Klinika za tumore KBC-a Sestre milosrdnice), Ivan Plavić Medicinski centar u Čakovcu (1973) i Opću bolnicu Zadar (1973), → Mladen Vodička domove zdravlja u Samoboru (1965–80) i Labinu (1964–80), novu polikliniku Medicinskoga centra Šibenik (1975), zgradu Maternite u sklopu Medicinskoga centra Osijek (1982), te novo dvorišno krilo Klinike za dječje bolesti u Zagrebu (1985), a → Dražen Juračić i → Branko Kincl Dom zdravlja Centar u Runjaninovoj u Zagrebu (1983–88).

U Zagrebu je 1979–88. izgrađena nova Vojna bolnica (danas KB Dubrava) prema projektu Štefana Kacina, Radisava Popovića, Jurija Princeza i Bogdana Špindlera, kapaciteta od 700 postelja, prema modificiranoj koncepciji monobloka sa širokim niskim građevinama za smještaj polikliničko-dijagnostičko-terapijskog dijela. Zgrada je prepoznatljiva po kompaktnim prefabriciranim pločama vanjskih i unutarnjih pregradnih zidova izvedenima u vojničkim bojama i prema specifičnom obliku prozora. Sveučilišna bolnica u Zagrebu (Blato), koju su projektirali Jurij Princez, Štefan Kacin i Bogdan Špindler iz slovenskog Biroa 71, trebala je na jednom mjestu pružati uvjete za opći i klinički medicinski rad, sveučilišnu nastavu, znanstvena istraživanja i rad referalnoga centra, odnosno obavljati sve bolničke djelatnosti uz popratne dijagnostičke i polikliničke sadržaje. Iako je gradnja, financirana iz javnoga samodoprinosa, započela 1985., bolnica nikad nije dovršena.

Razdoblje od hrvatskog osamostaljenja

Nakon osnutka neovisne Republike Hrvatske počele su se provoditi reforme zdravstvenoga sustava i zdravstvenoga osiguranja donošenjem novih zakona i pravnih akata. Zdravstvene ustanove mogu biti u državnome vlasništvu (klinike, kliničke bolnice, klinički bolnički centri i državni zdravstveni zavodi), u vlasništvu županija (domovi zdravlja, poliklinike, opće i specijalne bolnice, ljekarne, ustanove za hitnu medicinsku pomoć te za zdravstvenu njegu u kući i županijski zavodi za javno zdravstvo) te u privatnome vlasništvu. U novim društvenim i gospodarskim okolnostima ubrzano se grade nove velike bolničke ustanove ili dograđuju postojeće. Tako su Ivan Plavić, Dina Rajković i Dina Plečaš-Zlatic projektirali Opću bolnicu Zabok i bolnicu hrvatskih veterana (2008), I. Plavić dogradnju Opće bolnice Zadar (2005), Josip Brezac novu

zgradu Opće bolnice Pula (2000), Davor Katušić Ustanovu hitne medicinske pomoći u Zagrebu (2009), → Grozdan Knežević polikliniku Agram na raskrižju Slavonske avenije i Avenije Većeslava Holjevca (2004–06) u Zagrebu, Vjekoslav Ivanišević prenamjenu i adaptaciju Centra za novačenje Medicinskoga fakulteta u Splitu (1995) te nadogradnju i dogradnju zgrade Medicinskoga fakulteta (2004), kao i projekt cijeloga kompleksa fakulteta (2005), zgrade Klinike za ženske bolesti i porode KBC-a Split (2005) i Zdravstvene škole u Splitu (2006), D. Juračić i Gordana Žaja zgradu Zavoda za forenzičku psihijatriju Klinike za psihijatriju Vrapče (2012–18) u Zagrebu, Andrina Južnić i Jasnica Benedik rekonstrukciju i dogradnju bolničke zgrade na Sušaku KBC-a Rijeka (2022), Josip Brezac rekonstrukciju i dogradnju Opće bolnice Pula (2003–13). U novije se doba ubrzano obnavlja, do-

građuje i gradi niz zdravstvenih zgrada, napose onih u krajevima stradalima u potresima 2020., te se tako provodi postupna tranzicija k novim prostornim i organizacijskim konceptima.

Prema podacima Ministarstva zdravstva danas u RH djeluju 22 opće (županijske) bolnice, pet kliničkih bolničkih centara, tri kliničke bolnice, pet klinika, 24 specijalne bolnice, tri lječilišta, 49 domova zdravlja, 21 županijski zavod za hitnu medicinu i 11 poliklinika. Zdravstvena zaštita ostvaruje se na primarnoj razini (liječnici obiteljske medicine i stomatolozi), na sekundarnoj (specijalističko-konzilijarna i bolnička zdravstvena zaštita) i tercijarnoj razini (najsloženiji oblici zdravstvene zaštite) te na razini zdravstvenih zavoda. Intenzivno se radi na uvođenju novih informatičkih tehnologija i dr., a usporedno s javnim, razvija se i privatni dio zdravstvenoga sustava.

Bolničke ustanove u Hrvatskoj (2025)	
<i>Klinički bolnički centri</i>	
<i>Naziv</i>	<i>Adresa</i>
Klinički bolnički centar Zagreb	Kišpatićeva 12, Zagreb
Klinički bolnički centar Rijeka	Krešimirova 42, Rijeka
Klinički bolnički centar Split	Spinčićeva 1, Split
Klinički bolnički centar Sestre milosrdnice	Vinogradska cesta 29, Zagreb
Klinički bolnički centar Osijek	Huttlerova 4, Osijek
<i>Kliničke bolnice</i>	
Klinička bolnica Dubrava	Avenija Gojka Šuška 6, Zagreb
Klinička bolnica Sveti Duh	Sveti Duh 64, Zagreb
Klinička bolnica Merkur	Zajčeva 19, Zagreb
<i>Klinike</i>	
Klinika za dječje bolesti	Klaićeva 16, Zagreb
Klinika za infektivne bolesti Dr. Fran Mihaljević	Mirogojska cesta 8, Zagreb
Klinika za ortopediju Lovran	Šetalište maršala Tita 1, Lovran
Klinika za psihijatriju Vrapče	Bolnička cesta 32, Zagreb
Magdalena – Klinika za kardiovaskularne bolesti	Gajeva 2, Krapinske Toplice
<i>Opće bolnice</i>	
Opća bolnica Dr. Ivo Pedišić Sisak	Strossmayerova 59, Sisak
Opća bolnica Dr. Josip Benčević Slavonski Brod	Štamparova 42, Slavonski Brod
Opća bolnica Dr. Tomislav Bardek Koprivnica	Selingerova bb, Koprivnica
Opća bolnica Hrvatski ponos Knin	Suronjina 12, Knin
Opća bolnica Bjelovar	Mihanovićeve 8, Bjelovar
Opća bolnica Dubrovnik	Mišetićeve 2, Dubrovnik
Opća bolnica Gospić	Kaniška 111, Gospić
Opća bolnica Karlovac	Štamparova 3, Karlovac
Opća bolnica Ogulin	Bolnička 38, Ogulin
Opća bolnica Pula	Negrijeva 6, Pula

Opća bolnica Šibensko-kninske županije	Radićeva 83, Šibenik
Opća bolnica Varaždin	Meštrovićeva bb, Varaždin
Opća bolnica Vinkovci	Zvonarska 57, Vinkovci
Opća bolnica Virovitica	Gajeva 21, Virovitica
Opća bolnica Zabok	Bračak 8, Zabok
Opća bolnica Zadar	Peričićeva 5, Zadar
Opća županijska bolnica Našice	Bana Jelačića 10, Našice
Opća županijska bolnica Požega	Osječka 107, Požega
Opća županijska bolnica Vukovar	Županijska 35, Vukovar
Županijska bolnica Čakovec	Kovačićeva 1E, Čakovec
<i>Specijalne bolnice</i>	
Biokovka, specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Makarska	Put Cvitačke 9, Makarska
Kalos, Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Vela Luka	Ulica 3 br. 3, Vela Luka
Bolnica za ortopedsku kirurgiju i rehabilitaciju Prim. dr. Martin Horvat Rovinj	Montijeva 2, Rovinj
Dječja bolnica Srebrnjak	Srebrnjak 100, Zagreb
Neuropsihijatrijska bolnica Dr. Ivan Barbot Popovača	Jelengradska 1, Popovača
Psihijatrijska bolnica Sveti Ivan	Jankomir 11, Zagreb
Psihijatrijska bolnica Sveti Rafael Strmac	Šumetlica 87, Cernik
Psihijatrijska bolnica Lopača	Lopača 11, Dražice
Psihijatrijska bolnica Rab	Kampor 224, Rab
Psihijatrijska bolnica Ugljan	Otočkih dragovoljaca 42, Ugljan
Psihijatrijska bolnica za djecu i mladež	Kukuljevićeva 11, Zagreb
Specijalna bolnica za kronične bolesti dječje dobi Gornja Bistra	Bolnička 21, Gornja Bistra
Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Naftalan Ivanić Grad	Omladinska 23A, Ivanić Grad
Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Daruvarske toplice	Julijev park 1, Daruvar
Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Krapinske Toplice	Gajeva 2, Krapinske Toplice
Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Lipik	Marije Terezije 13, Lipik
Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Stubičke Toplice	Park Matije Gupca 1, Stubičke Toplice
Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Varaždinske Toplice	Trg Slobode 1, Varaždinske Toplice
Specijalna bolnica za ortopediju Biograd na Moru	Zadarska 62, Biograd na Moru
Specijalna bolnica za plućne bolesti	Rockefellerova 3, Zagreb
Specijalna bolnica za produženo liječenje Duga Resa	Jozefa Jeruzalema 7, Duga Resa
Specijalna bolnica za zaštitu djece s neurorazvojnim i motoričkim smetnjama	Goljak 2, Zagreb
Thalassoterapia Crikvenica, Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Primorsko-goranske županije	Gajevo šetalište 21, Crikvenica
Thalassoterapija Opatija – Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju bolesti srca, pluća i reumatizma	Maršala Tita 188/1, Opatija

LIT.: L. Thaller: *Povijest medicine u Hrvatskoj i Slavoniji od god. 1770. do 1850.* Zagreb, 1927. — S. Kliska: *Bolnice.* Zagreb, 1961. — D. Grmek: *Zdravstvene prilike i medicina slavenskih naroda u najranije doba njihove povijesti.* Zagreb, 1965. — V. Bazala: *Pregled povijesti zdravstvenog graditeljstva u SRH.* Arhitektura, 28(1975) 152–153, str. 5–25. — B. Markičević, I. Kosić, S. Dumengjić, I. Ostorgović: *Zdravstvo u socijalističkoj republici Hrvatskoj.* Ibid., str. 37–45. — T. Premerl: *Zdravstveni objekti i projekti hrvatske međuratne arhitekture.* Ibid., str. 26–36. — M. Vodička: *Bolnice.* Zagreb, 1994. — S. Piplović: *Početak gradnje modernih bolnica u Dalmaciji.* Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, (2001) 43, str. 311–340. — D. Juračić: *Zdravstvene zgrade. Udžbenik za studij arhitekture.* Zagreb, 2005. — V. Dugački: *Razvoj zdravstvenih ustanova u Hrvatskoj do Prvoga svjetskog rata.* Medicus, 16(2007) 2, str. 251–255. — M. Šitum (ur.): *Zdravstvene ustanove Grada Zagreba u praksi i znanosti.* Zagreb, 2015. — I. Horbec: *Zdravlje naroda – bogatstvo države. Prosvijećeni apsolutizam i počeci sustava javnoga zdravstva u Hrvatskoj.* Zagreb, 2015. — G. Žaja, S. Bašić: *Urbanističko-arhitektonska geneza sklopa dječje bolnice u Klaićevoj ulici u Zagrebu.* Prostor, 25(2017) 2(54), str. 240–255. — V. Dugački, K. Regan: *Povijest zdravstvene skrbi i razvoja zdravstvenih ustanova na hrvatskom prostoru.* Studia lexicographica, 13(2019) 25, str. 35–74.

V. Dugački, D. Juračić, G. Žaja

Zemljak, Ivan (Zagreb, 15. III. 1893 – Zagreb, 1. I. 1963), arhitekt, jedan od najznačajnijih predstavnika moderne arhitekture u Hrvatskoj između dva svjetska rata.

Studirao je na Tehničkom fakultetu u Grazu 1912–14., te od 1916. na Njemačkoj visokoj tehničkoj školi u Pragu, gdje je diplomirao 1920. Nakon završetka studija radio je u Zagrebu u arhitektonskom uredu → Viktora Kovačića do 1921., kada se zaposlio u Građevnom odjelu Gradskoga poglavarstva. Ondje je 1930–39. bio voditelj Odsjeka za novogradnje, 1939–41. ravnatelj, potom voditelj Odsjeka za regulaciju grada. Od 1945. do umirovljenja 1951. radio je u Narodnom odboru grada Zagreba na poslovima vezanima uz izgradnju i urbanistički razvoj grada. Nakon umirovljenja bio je član gradskih Savjeta za komunalne poslove, građevinarstvo i urbanizam te Komisije za regulaciju grada. Godine 1929. boravio je u Nizozemskoj, gdje se upoznao s neoplasticizmom i s radom Jacobusa Johanna Pietera Ouda što je utjecalo na njegov daljnji rad.

Osobito se istaknuo projektiranjem dječjih vrtića i škola koje odlikuje racionalno oblikovanje prostora te fokus na funkcionalnost i konstruktivnost. Odgojno-obrazovne objekte dizajnirao je u duhu tada suvremene zapadnoeuropske pedagogije s ciljem da boravak u njima bude prožet ugodnom i intimnom atmosferom. Sam je oblikovao interijer tih objekata te hortikulturno rješavao njihov okoliš. Pod utjecajem Ouda i neoplasticizma, sa snažnim osobnim oznakama, izveo je osnovne škole na Jordanovcu 108, Selskoj cesti 95 (obje 1930–31), u Jakićevoj 23 (1933) i Koturaškoj ulici 75 (1935) te Obrtnu školu na Savskoj cesti 39 (1940., danas zgrada Ministarstva unutarnjih poslova). Tražeći sintezu između internacionalnog i rustikalnoga regionalnog stila (neožbukana opeka, drvene grede, kosa krovništa, paviljonski tipovi), projektirao je dječje vrtiće na Jordanovcu 106 (1935) i Laščinskoj cesti 17 (1935–38) te školu s dječjim vrtićem u ulici Davorina Bazjanca 2 na Knežiji (1940). Još neki od Zemljakovih istaknutijih realiziranih projekata su: stambena zgrada u Masarykovej 13 (1928–29), Naselje Istrana i invalida u Mošćeničkoj 2–16 i Veprinačkoj 1–15 (1929–30), gradsko dječje sklonište u Trakošćanskoj 45 (1930–31), stube uz crkvu sv. Marije na Dolcu (1932), Becičeve stube (1934), vila Rebar u podnožju južnih obronaka Medvednice iznad Gračana (1939–40; izgorjela 1979) i vila Weiss na Pantovčaku (1942). Najpoznatiji je njegov hortikulturni projekt oblikovanje Trga Petra Krešimira IV. u suradnji s pejzažnim arhitektom Cirilom Jegličem (1938–45). Planirao je uređenje Mirogoja kao park-groblja (1937). Zemljakov urbanistički rad bio je fokusiran na konzerviranje starijih građevina na prostoru Gornjega grada i Kaptola, gdje je predlagao regulaciju uređenja trgova. Osmislio je urbanistička rješenja za Ilicu od Britanskoga trga u smjeru zapada (1958), Vlašku ulicu (1959) i dr. Pisao je i objavljivao u stručnom i dnevnom tisku o urbanističkim problemima Zagreba, osobito starih dijelova grada, i o zagrebačkim perivovima. Nakon nastupa na Izložbi međunarodne arhitekture u Parizu 1933. njegova su djela objavljena u časopisima *L'Architecture d'aujourd'hui* (1933), *Wasmuths Lexikon der Baukunst* (1937) i u pregledu moderne arhi-

ZEMLJAK, Ivan, osnovna škola na Selskoj cesti 95 iz 1930–31., Zagreb (lijevo)

Osnovna škola na Jordanovcu 108 iz 1930–31., Zagreb (desno) foto: D. Krnjeta